

uralom időszakáról, a harmadik pedig az 1597-es ostromról szól. Az Okmánytárhoz fűzött bevezetőjében a szerző szól a források összegyűjtésének, fordításának, átírásának problémáiról is.

A kötetet számos szövegközi kép, valamint a források és a felhasznált irodalom jegyzéke teszi teljessé.

Az ismertetés végén értékelni szokták a tárgyalt művet: jó, rossz, alapos, felületes, stb. Ez a munka azonban nem szorul jelzőkre, tartalma önmagáért beszél. Remélem, sok hasonlót olvashatunk még a szerzőtől.

Domokos György

MOLNÁR ANDRÁS

BATTHYÁNY LAJOS A REFORMKORBAN

(Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1996. 222 o.)

A múlt század egyik legjelentősebb magyar tudományos vállalkozása a „Magyar Történeti Életrajzok” című sorozat volt, amely tucatnyi, máig is használható biográfiát tartalmaz a magyar történelem jelentős és kevésbé jelentős alakjairól. A sorozat szerzői és szerkesztői – érthető aggodalommal és távolságtartással – viszonylag kevés munkát tettek közzé saját századuk, s főleg saját koruk nagyjairól. Közülük is inkább csak azok szerepeltek e sorozatban, akik politikusi működésük mellett az irodalom, vagy a tudomány területén is nagyot alkottak, mint Kölcsey Ferenc, Jósika Miklós, Eötvös József, Horváth Mihály. A „tisztán” politikusként ténykedők közül csak Széchenyinek és a reformkor politikai elit második vonalába sorolható Beze-rédj Istvánnak jutott önálló kötet.

Ettől persze még nem mondhatjuk azt, hogy a korszak más nagyjairól nem állnának rendelkezésünkre életrajzok. Kossuth, Széchenyi, Deák biográfiái kisebbfajta könyvtárat töltenek meg, de Teleki Lászlóról, Wesselényi Miklósról, Szalay Lászlóról, Trefort Ágostonról, Andrássy Gyuláról, Batthyány Kázmérról is találhatunk ilyen munkát, Szemere Bertalan, vagy Csány László esetében pedig a biográfia szerepét betöltő tanulmányköteteket.

A múlt századi nagyok közül Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnöke életpályájáról hosszú

évtizedekig csupán a mártíromsága után külföldön, majd újratemetését követően itthon megjelent, nagyjából egymásból merítő munkák álltak a tudomány rendelkezésére. Csak 1932-ben jelent meg Károlyi Árpád nagy munkája, amely Batthyány felségárulási perét dolgozta fel, s amelynek első kötetében a jeles történész elsőként tekintette át tudományos alaposággal Batthyány miniszterelnöki ténykedését, s ezzel összefüggésben 1848 előtti pályáját. Károlyi munkájának folytatására azonban közel három évtizedet kellett várni. Az 1948 utáni korszak nem igazán kedvezett annak, hogy a Kossuthnál mérsékeltbb Batthyány tevékenysége kiegyensúlyozott és tényszerű értékelésben részesüljön. A „nemes gróf”, a „magyar Egmont” miniszterelnöki működésének feltárása és feldolgozása Urbán Aladár érdeme. Az 1848 előtti pályakép bemutatása azonban továbbra is hiányzott. A születésének 175. évfordulóján e folyóirat hasábjain megjelent tanulmányok közül Gergely Andrásé foglalkozott Batthyány reformkori pályájával, s értékelései máig is megállják helyüket.

Az összefoglaló, alapkutatásokon épülő reformkori pályaképre azonban mindmáig várnunk kellett, holott Batthyány 1848-as tevékenysége nem érthető meg teljes egészében az előzmények ismerete nélkül. Milyen szellemi és politikai hatások érték a grófot 1848 előtt? Milyen tényezők hatására

került a reformellenzék táborába, s lett a főrendi ellenzék szervezője, majd vezetője? Milyen volt a viszonya az ellenzék nagyjaihoz, Széchenyihez, Kossuth-hoz, Deákhoz? Milyen szerepet játszott a reformországgyűléseken és a reformkor egyesületi mozgalmaiban? Mi magyarázza, hogy 1848 márciusában olyan egyértelmű volt: csak ő lehet a felelős magyar kormány vezetője? Programadó személyiség volt, az ellenzék „reprezentatív” vezetője, vagy pártvezér? Olyan kérdések ezek, amelyekre az eddigi irodalom nem, vagy csak részben adott választ.

Molnár András, a Zala Megyei Levéltár fiatal munkatársa ezekre a kérdésekre keresett (és talált) választ most megjelent monográfiájában. Az izléses kiállítású kötet az utóbbi évek életrajzi irodalmának egyik legjelentősebb darabja. A Szerzőnek meglehetősen nehéz dolga volt. Batthyány után nem maradt jelentős kéziratok hagyatéka. Naplót nem vezetett, emlékiratokat írni nem állt módjában, ismert magánleveleinek száma talán a százat sem éri el, ellentétben Kossuth, Széchenyi, Deák, Eötvös, vagy Szemere óriási kéziratok hagyatékával. Közeli barátai – az egy Teleki Lászlót kivéve – szinte alig voltak. Elvbarátai többsége is inkább tisztelte, mint szerette. Zárkózott, büszke személyisége sem volt alkalmas arra, hogy barátokat szerezzen. Mártírhalála miatt túlélő kortársai is inkább a tisztelet hangján szóltak róla memoárjaikban, s elhallgatták kritikai megjegyzéseiket.

A Szerző kutatott a Magyar Országos Levéltár gyűjteményeiben, a Fejér, Vas és Zala Megyei Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában és a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában, de kapott adatokat a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivból is. Használta az 1839–1840-es és az 1843–1844-es országgyűlés üléseit megőrző kéziratok tudósításokat. A könyvészeti rövidítések jegyzékét és a jegyzetanyagot áttekintve megállapíthatjuk, hogy az itthon a témáról fellelhető és ismert irodalom minden fontos munkáját használta.

A kötet –a klasszikus értekezések hagyományaihoz híven – historiográfiai bevezető fejezettel kezdődik. Molnár András

kiemeli, hogy a nemes grófról született életrajzi munkák szinte alig foglalkoztak reformkori ténykedésével. A múlt századi irodalomból Sze-mere 1853-ban megjelent jellemrajzát és Horváth Mihálynak a reformkorról szóló munkáját tartja dicséretes kivételnek. A XX. századi szerzők közül elismerően szól Károlyi Árpádról, aki Batthyány pörének feldolgozása során először adott összefoglaló képet a gróf reformkori tevékenységéről, s ahhoz az addig megjelent emlékiratokat és más munkákat is hasznosította. Szintén komoly érdemei vannak Takáts Sándornak, aki a reformkorról szóló kötetében tucatnyi, azóta elpusztult iratot ismertetett a Polizeihofstelle anyagából. Az újabb irodalomból Gergely András és Varga János évfordulós tanulmányait, illetve Ács Tibornak Batthyány katonáskodásáról, Tilcsik Györgynek és Naszádos Istvánnak pedig gazdálkodásáról és vagyoni helyzetéről szóló tanulmányait tartja kiemelendőknek.

A hat nagyobb részből álló kötet tárgyalásmódja nagyjából kronologikus, de ezen belül a Szerző tematikus fejezetekben mutatja be Batthyány működését. A legnagyobb időhatárt felölelő, „A felkészülés éve (1807–1839)” című részben az ősök hagyományáról olvashatunk, tehát arról a családi örökségről, amely kétségkívül befolyásolta Batthyány Lajost a politikussá válásban. Kiemelendők tartja, hogy az ország utolsó „nemzeti nádora” a Batthyány-családból származott, s „az a benyomásunk alakult ki, hogy a mártírhalált halt gróf küldetésadata talán éppen itt gyökerezik, és a lelke mélyén mindig is a nádor-öshöz hasonló közjogi méltóság várományosának tarthatta magát”; noha az ő őseit „csak a nádor unokatestvérei között találhatjuk meg”. A következő fejezet a „Perben az örökségért” címet viseli. Itt olvashatunk Batthyány neveltetéséről, katonai szolgálatáról, s az örökségéért anyjával folytatott peréről. Megállapítja, hogy Batthyánnak a katonai szolgálatból való távozását is birtokai egyre siralmasabb állapota indokolta. „A birtokok korszerűsítése” című fejezetből e birtokok elhelyezkedéséről, összetételéről és jövedelmezőségéről kapunk képet. Batthyány nem csak politikai elveit tekintve tartozott a

„haladók” közé. Birtokain istállózó állattartást folytatott, az állatállományt külföldi fajtákkal frissítette. 118 holdat ültetett be a selyemhernyó-tenyésztéshez szükséges eperfával, s 450 holdon természetű cukorrépat, amelyet saját, péterfai cukorgyárában dolgozott fel. Jellemző, hogy Batthyány egyetlen jelentősebb publikációját is erről a cukorgyárról írta. Az „Önművelés és családi élet” című fejezet Batthyány műveltségéről, külföldi utazásairól, házasságáról és családjáról olvashatunk. Végül „A politizálás kezdetei” című fejezet cáfolja azt a korábbi irodalomban többször ismétlődő állítást, hogy Batthyány politikai pályája a lengyel felkelők ügyében az uralkodóhoz küldött megyei küldöttségben kezdődött volna. Ugyanígy megállapítja, hogy a gróf nem a megyei közgyűléseken szerezte politikai jártasságát: 1831 áprilisa és 1839 júniusa között mindössze három alkalommal jelent meg Vas megye közgyűlésein. Nem tudunk arról sem, hogy különösebben szoros viszonyba került volna Széchenyivel, s nincs adat arról sem, hogy 1834–1836-os pozsonyi tartózkodásai során részt vett volna az országgyűlés ülésein. Az egyetlen értékelhető adat Horváth Mihálytól származik, aki szerint Batthyány – Wesselényihez hasonlóan – a főrendi ellenzék pártá szervezését tűzte ki célul. Retrospektív titkosrendőri jelentések szerint pedig már a következő, 1839–1840. évi országgyűlés előtt tudatosan készült az ellenzéki szerepre.

A második rész az 1839–1840. évi országgyűlésen tevékenykedő Batthyányt mutatja be. Az első fejezet a főrendi ellenzék megszervezése érdekében kifejtett tevékenységét és a Széchenyivel a főrendi ellenzék vezérletéért folytatott versengését tárgyalja. A politikai programnyilatkozatát ismertető fejezet megállapítja, hogy Batthyány csupán az országgyűlés költségvetési jogának követelésében haladt túl az alsótáblai reformellenzék által követelt reformok körén, „de azáltal, hogy e módszereket és reformelképzeléseket a főnemesség szélesebb rétegével próbálta elfogadtatni, tulajdonképpen újabb erőt, szilárdabb vagyoni bázist adott a kormánnyal szemben korábban ugyancsak ingatag anyagi

lábakon álló köznemesi ellenzéki mozgalomnak”. A „Felszólalások a felsőtáblán” című fejezet summázza a gróf álláspontját a megyék függetlensége, a vegyes házasságok és a botbüntetés eltörlése kapcsán. Megállapítja, hogy Batthyány – híven az ellenzék taktikájához – a legmellékesebbnek látszó kérdésekhez történő hozzászólásaiban is általános érvényű alkotmányos elveket fogalmazott meg. Így például felvetette a kormányzék tisztségviselői személyes felelősségének kérdését is. Külön fejezet mutatja be küzdelmét a főrendi napló létrehozásáért, s a szintén külön fejezet tárgyalja a szólásszabadságot ért sérelmek kapcsán elhangzott hozzászólásait. Batthyány tevékenységét összegezve a szerző megállapítja, hogy az általa vezetett főrendi ellenzék ugyan rendre alul maradt a szavazások során, de a kormánnyal kapcsolatos kritikájuknak pusztán azáltal is nagy jelentősége volt, „hogy az ismert liberális elvek a legbefolyásosabb arisztokraták szájából hangzottak el”.

A harmadik rész a „Széchenyi és Kossuth között” címet viseli, s az 1840–1843 közötti évek történetét tárgyalja. „Széchenyi oldalán?” – kérdezi az első fejezet címe. A címadást indokolja, hogy a Pesti Hirlap megjelenése után Batthyány többször is bírálta Kossuthot, akiről az volt a véleménye, hogy „megvásárolt ember”, aki „a demokrácia sátánját az arisztokrácia nyakára akarja hajtani, mert a kormányzat mindig könnyebben tud elbánni a demokráciával, mint egy képzett és gazdag arisztokráciával”. A megnyilatkozás mögött ott van az arisztokrácia vezető szerepét hatásosan kétségbe vonó Kossuthal szem-beni ellenérzés, de az érdekegyesítő politika iránti felelősségérzet is. Bár kereste a kapcsolatot Széchenyivel, Széchenyinek nem sikerült őt megnyernie egy – Kossuth ellenében tervezett – középpárt megalakításához. Molnár András cáfolja Varga János azon feltételezését, hogy Batthyány és köre Pesti Hirlappal kapcsolatos nézeteit Kuthy Lajos röpirata, a „Polgári szózat Kelet népéhez” foglalná össze. Batthyány látszólagos visszavonulását a közélettől azzal magyarázza, hogy a gróf „nem érezte magát sem a vármegyék

üléstermében, sem pedig a hírlapok és röpiratok világában”. Korábbi vezető szerepét az egyesületi mozgalomban való erőteljesebb részvétellel szerezte vissza. Az első ilyen tétova kísérlet a főrendi napló ügyével szorosan összefüggő, gyorsírást pártoló egyesület alapítása volt. Az igazi „áttörést” az Iparegyesület megalakítása és elnökké választása jelentette. Az Iparegyesületben való részvétel elsősorban reprezentatív szerepet jelentett, de nem csupán azt. Az Iparegyesületnek szüksége volt Batthyány kapcsolataira és tekintélyére, ő pedig ilyen módon, egy nem politikai egyesület vezetőjeként, megszerezte az ellenzék jelentős részének támogatását.

A 4. rész az 1843–44-es országgyűlésen történekről ad áttekintést. Az első fejezet a főrendi ellenzék újjászervezését mutatja be, melyben Batthyány vezető szerepe ekkor már vitathatatlan volt, s ehhez megfelelő aktivitás is kapcsolódott: több mint 200 hosszabb-rövidebb beszédét és hozzászólását regisztrálta a főrendi napló. Az ő háza volt leggyakrabban a főrendi és az alsótáblai ellenzék tanácskozásaink színhelye. A Batthyány tevékenységét általában bemutató fejezetet az egyes fontosabb kérdésekben kifejtett álláspontját ismertető fejezetek követik. Határozottan tiltakozott a cenzúra ellen a túrmezei magyarbarát nemeseket ért sérelem kapcsán. A nyelvtörvény vitájában az ellenzék nagy részénél mérsékeltebb álláspontot foglalt el; a reverzálisok és az áttérések kérdésében viszont osztotta az alsótáblai ellenzék véleményét. Külön fejezet foglalkozik a börtönügyi javaslatok, illetve a szabad királyi városok reformja kapcsán kifejtett nézeteivel. A közteherviselés bevezetése terén Széchenyi „két-garasos” tervét támogatta, s ellentétben az alsótábla merev álláspontjával, fontosabbnak tartotta a közteherviselés elvének megszavazását, mint a főrendi tábla javaslatvetési joga tekintetében kialakult presztizsvitát. A vasutakról szóló vitában ő is a vukovár–fiumei vasútvonal építését támogatta. Az utolsó fejezet „A kormány kritikája” címet viseli. Itt olvashatjuk Batthyány azon megnyilatkozásait, amelyek a monarchia két felének eltérő kormányrendszeréből fakadó

tanulságokat elemzik: ti. hogy amíg az örökös tartományokban abszolutisztikus kormányzati rendszer uralkodik, addig Magyarország sem várhat sok jól a birodalom uraitól.

Az ötödik rész „Az ellenzék párttá szervezése” címmel az 1844–1847 közötti évek történetét tárgyalja. Az első fejezet – kapcsolódva a 3. rész utolsó fejezetéhez – Batthyáynak a társadalmi egyesületek (Iparegyesület, Jégverés ellen kölcsönösen biztosító magyar egyesület, Magyar Kereskedelmi Társaság, Pesti Cukorfinomító Gyár-egyesület, Gyáralapító Társaság, Országos Védegylet) élén kifejtett tevékenységét mutatja be. Külön fejezet foglalkozik az ellenzék párttá szervezésének előzményeivel, az adminisztrátori rendszerrel, a közös ellenzéki program megalkotásával. Az utolsó fejezet az 1847-es követválasztásokat, s Batthyáynak Kossuth megválasztásában játszott szerepét ismerteti. A Szerző szerint Batthyány és Kossuth kapcsolata ebben az időben nem annyira barátság volt, mint inkább politikai érdekszövetség: „összefűzte őket Apponyi-ellenességük és a kormány megbuktatásának szándéka”. Batthyány komoly anyagi áldozatokat vállalt Kossuth megválasztása érdekében, bár arra is vannak – nem egészen egyértelmű – adatok, hogy Kossuthot veszélytelenebbnek tartotta Pozsonyban, mint ha Pesten marad.

A hatodik rész az 1847–1848. évi országgyűlésen történeket ismerteti. Az első fejezet a nádorválasztás és a válaszfelirati vita eseményeit mutatja be. Batthyány nem értett egyet István főherceg közakarattal, a királyi jelölést tartalmazó boríték felbontása nélkül történő nádorrá választásával, s célja egy hazai főúr nádorrá választása volt. A második fejezet a főrendi tábla felirati vitájával foglalkozik. A tét az volt, hogy a Kossuth által fogalmazott, a királynak köszönetnyilvánítást indítványozó, de a sérelmekre utaló felirati ja-vaslat átmege-e a főrendi táblán. Batthyány remekül megszervezte a főrendi ellenzék tagjainak felszólalásait, s igénybe vette a hallgatóság, a jurátusok „segítségét” is. Hosszú beszédben bírálta a birodalmi kormányzat abszolutisztikus kül- és belpolitikáját, s

kijelentette, hogy hosszú időn át nem létezhet egyazon birodalom két felében két, egymással szögesen ellentétes kormányzati rendszer. A főrendi táblán nem ment át Kossuth javaslata, de a megszokott válaszfelirati huzavonát Kossuth újabb javaslata, ti. hogy a válaszfelirat küldése helyett kezdjenek hozzá a kérdések részletes tárgyalásának, megakadályozta. A második alfejezet az ellenzék megosztására tett 1848 január-februári kísérlet történetét foglalja össze, de a Szerző itt szól az ebben az időszakban folytatott főrendi táblai vitákról is. Külön kiemeli Batthyány radikális örökvaltsági javaslatát, amely nem teljes, hanem méltányos, részleges kármentesítést indítványozott. Szintén fontos tény, hogy Batthyány a magyar nyelv és nemzetiség ügyében felküldött törvényjavaslat vitájában javasolta, egyenesen ki kell mondani, hogy a horvátok belügyeikben a latin mellett a horvát nyelvet is használhatják. Az utolsó fejezet „A márciusi fordulat” címmel a párizsi forradalom hírének megérkezése és a feliratot Bécsbe vivő küldöttség indulása közötti két hét történetét tárgyalja.

A kötetet önálló részként az összegezés zárja. Molnár megállapítja: „Batthyány nem volt teoretikus, elmélyült, töprengő gondolkodó, nem gyarapította jelentős elvekkkel a liberális ellenzék célkitűzéseit. (...)

Ő nem elvi irányítója, hanem gyakorlati vezetője volt az egységesülő ellenzéknek; született pártvezér”. Ezzel magyarázható, hogy 1848 márciusában olyan egyértelmű volt: ő, és csakis ő lehet az uralomra kerülő magyar ellenzék miniszterelnökjelöltje. 1848-as tevékenysége a bizonyíték arra, hogy Batthyány nem csupán az oppozíció nagyja volt, hanem a kormányzati munkái is.

Molnár András könyve az utóbbi évek reformkorral foglalkozó történetírásának egyik legfontosabb alkotása. A Szerző egy fontos személyiség életpályájáról, eszmei fejlődéséről és politikusi tevékenységéről tudott újat és meggyőzőt mondani. A „Bevezetés”-ben azt írja, reméli, hogy eredményei „hasznosíthatók lesznek egy majdani életrajzi monográfia megírásakor is”. E szerénységet túlzottnak érzem: ezzel a munkával elkészült a majdan megírandó monográfia első fele.

A kötettel kapcsolatban kiemelendő még az ízléses külső megjelenés. Manapság, amikor annyi kimondottan csúnya könyv jelenik meg, jóleső érzés kézbe venni egy ilyen szép kötetet. Külön köszönet illeti a Zala Megyei Levéltárát a munka megjelentetéséért, s a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakmai Kollégiumát a megjelentetés támogatásáért.

Hermann Róbert